
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 2, 2010 (год. XIX), ISSN 0861 7902

РЕЦЕНЗИИ

ВАСИЛ ПОПОВ В ОТКРОВЕНИЯТА НА ИВАН СТАНКОВ

Иван Станков.

Васил Попов. Релативизъм и полифонизъм.

В. Търново, изд. Фабер, 2010.

Иван Станков дълго време се готви за тази книга. Когато на човек са му дадени повече дарби, той обикновено аристократично се разпилява с лекотата на духовно заможен човек. Дошло е време Иван Станков да събере дарбите си и да постигне такава концентрация на ума и острота на чувствителността си, че да внуши прозрения, към които ние вече не можем да сме безучастни. За мен самия е важно да го повтора: няма да останем безучастни. В тази книга идеите са в пълнотата си – не са подсказани, не са подхвърлени, а са в една цялостна система, която отваря литературното знание към точните науки, но същевременно представя богато синтеза между отделните изкуства. Тя е посветена на творчеството на Васил Попов, а когато Иван Станков се посвети на някого, той става ангел хранител на духа му, така че да познаем небеса, до които не сме и подозирали, че може да се стигне. Това не означава, че изследвачът си поставя задачата само да благослава – просто при него мисълта е упражнение по обич. Струва ми се, че той нямаше до стигне до тази книга, ако не бяха преводите, които направи на съвременния румънски белетрист Мирча Каргареску, защото в магията на това пренасяне от един език на друг, той успя да осъзнае колко значимо за

днешното време е изкуството да не се мисли само като наслада, а като познание, което намалява скоростта, с която цивилизацията се ускорява чрез техническите открития. Така отново забелязваме човека, за да останем при него. Може би прозата на Васил Попов е най-добрата възможност да се развият тези идеи, които тоталитарното мислене и общество нямаше как да приеме.

Макар че в последните няколко години бяха направени опити да се четат преживените години не по спомени, а по документи и факти – конференциите и книгите за 1956 и 1968 г., то книгата на Иван Станков е първата, която показва, че не трябва да пренебрегваме собственото си време, но и че ние се нуждаем като актьори от театъра на Брехт да се отстраним от ролята си на очевидци и да приемем, че нашият живот е само една от гледните точки за времето, но не може да го изчерпи. „Целта на настоящето изследване – посочва авторът – не е да нахлузи на ногата на това десетилетие (50-те години) кристалната обувка и да му наложи лавровия венец на първенството, а да покаже неговата важност в цялостния литературен организъм, невероятно трудните условия, в които то се осъществява, високата цена на малките успехи в областта на жанровете и на художествените идеи на фона на жестокия идеологически и политически натиск” (с. 11). Доскоро бяхме уморени да търсим „високата цена на малките успехи”, но струва ми се, че това е най-работната формула, която позволява на Иван Станков да даде смисъл на всичко, което свързва с личността на Васил Попов. В първа глава „Идейно-естетическата ситуация в българската литература през втората половина на петдесетте и първата половина на шейсетте години” той си позволява по-обширни цитати, за да даде цялостна картина на епохата – така тя звучи чрез собствените си гласове, а не само чрез интерпретаторската мощ на автора. Отдавна не бях чел текст, в който така добре да се откроява значението и възможностите на младия човек – имам предвид Васил Попов. Харесвам страница 72 от втора глава на книгата и, ей богу, не съм вярвал, че за силата на младите в тоталитарното време може да се напише такова искрено и проникновено слово. Илия Бешков ни внуши, че ние не вярваме в младите – дори – казва той – състарихме Паисий Хилендарски, за да приемем, че е сътворил големите дела на епохата. Иван Станков прави неочаквано внушение: „Младите не мечтаят. Те се хващат за работа”. Обратно на марксистическите постулати, че младите трябва да гледат в бъдещето, защото всеки живот в социалното общество е подготовка на нещо, което ще

бъде, но все още не е. И тъкмо Васил Попов – необременен и дързък с таланта си – не се побира в рамките на догмите. „Той има съзнанието за мисия, своя и на поколението, за радикалната промяна, която предстои в българската литература. И затова някак самоубийствено се изправя пред съда на литературния консерватизъм, бидейки съвсем наясно с присъдата” (с. 79). В тази посока мисля, че е малко пресилено извеждането в заглавие „Тодор Живков срещу Васил Попов”, макар да се убеждаваме напълно от наличието на подобен сюжет – все пак няма такава последователност на битката между „диктатора” и твореца и ми се струва, че клакьорите в случая са по-опасни от овластения идеолог.

Иван Станков предлага една нова методология на съотнасяне между научното и естетическото, която според мен ще има важно значение за литературознанието. Неговата конкретна цел е да покаже чрез творчеството на Васил Попов, че културното мислене у нас се „отказва постепенно от твърдите абсолютни представи за време и пространство, така както са постулирани в тяхната марксистическа обективност” (с.133), вследствие на което се получава „пробив в железните принципи на социалистическия реализъм”. Основната причина за този пробив Станков вижда в променената нагласа на хуманитаристите у нас, които „осъзнато или не” се влияят от „постановките на Айнщайновата теория и на квантовата механика”. Тази конкретна цел на изследването, осъществена със завидно майсторство и познание, както и с изящно слово, има много по-голям ефект, защото показва, че изкуството и науката могат да са два различни начина на мислене, но през втората половина на ХХ век са стигнали до едно странно съжителство, което позволява да се спасяват едно друго. Научните открития, влизайки в сферата на естетичното, губят самоцелността си, защото се обличат в човешката мяра. Творците ползват постиженията на учените (Станков все още не е категоричен дали съзнателно, или не), но така, че да забулят разгаданите тайни чрез образното. Едните скриват, другите откриват – съзерцанието на първите укротява скоростта на вторите. И ако този процес през 60-те години на ХХ век е само шансът на творци като Васил Попов да избягат от догмите на идеологията, то в началото на ХХІ век човечеството вече го желае като благо за ума и сърцето. Любимият ми момент от книгата на Иван Станков, чрез който той откроява фундаменталното присъствие на релативизма в „Корените” на Васил Попов, е: „Влакът премина през окоото на Жегъла заедно с двата заоблени хълма, посипани с малко сняг отгоре.” Един човек стои на пътя и гледа движещия се влак, който преминава

през окото му заедно с хълмовете наоколо. Но по същия начин (без хълмове, разбира се) започва и Теорията на относителността – с наблюдател, който гледа преминаващия влак” (с. 157). Удоволствието ми в случая е да осъзная чрез наблюденията на изследвача, че „белетристиката на Васил Попов става своеобразна симбиоза от релативизма на Айнщайн като отказ от времепространствените абсолюти и на фугалната музикална композиция” (с. 157), но пък удовлетворението ми е, че научното откритие се ползва от писателя, за да съгради една нова тайна на възприятието. В XX век този, който вика „Еврика!”, е различен от този, който казва „Тайна ест!”, но вече се чуват един друг. Важното е, че и Иван Станков ги е чул (впрочем той е от надарените да произнася и двете), за да ги приближи един към друг, а защо не да ги открие и в себе си. Невероятни са възможностите, които изследвачът ни дава за мислене – динамичен и горещ е в словото си, но не обсебва – напротив – дарява ни с идеи, а не с догми. Може би затова се предпазва от категоричност и ни убеждава, чрез способността си да преживява написаното. Най-добре го осъзнаваме в трета глава „Проблемът за полифонизма в творчеството на Васил Попов”, която за себе си съм определил като откровенията на пеещия Иван Станков. Логично е според него да се стигне до полифоничността „като естествен и закономерен принцип в поетиката на Васил Попов”, ако той, приемайки теорията за относителността, отхвърля „всякакъв абсолютизъм в картината на света” (с. 203). В тази част от книгата, макар и много отговорен в аналитизма си, Иван Станков е свободен и щастлив – всичко е като изпято без нито един фалшив тон, макар че не на мен е съдено да го казвам, но поне съм го почувствал искрено. Синтезът между отделните изкуства е ключът, с който се отварят небесните порти. Сетивата престават да ни моделират, идеологиите губят властта си и творецът е в силата си да каже: „знам къде съм тръгнал и какво съм правил” (с. 248). За Иван Станков това не е само „музикалният принцип на композицията”, а и дългият път на човека, пожелал да бъде себе си.

Доц. д-р Радослав Радев